

НОРМАТИВНИ ОКВИР ЗЛОЧИНА МРЖЊЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ КРОЗ ИСТОРИЈУ*

Апстракт: Аутор на почетку рада наглашава да је злочин мржње први пут инкриминисан у Републици Србији током 2012. године као обавезна отежавајућа околности новелацијом Кривичног законика. Међутим, без обзира што је Републике Србија скоро донела норму којом посебно третира мржњу као мотиве извршења кривичних дела, треба нагласити да су пре тога постојале инкриминације код којих је мржња била елемент бића кривичних дела. Ефикасна борба против злочина мржње захтева доношење адекватног нормативног оквира. Стога је аутор у даљем делу рада образложио сва кривична дела у кривичним законима који су важили на територији Републике Србије након Другог светског рата како би се увидело на које све различите начине је могуће третирати мржњу као мотиве извршења кривичних дела.

Кључне речи: злочин мржње, законско регулисање, Република Србија

Феномен злочина мржње својствен је и Републици Србији, иако је законодавац тек изменом Кривичног законика из 2012. године увео мотив мржње као обавезну отежавајућу околност приликом одмеравања казна. Ипак, то не значи да пре тога није постојао нормативни оквир државне реакције на кривична дела код којих је мржња саставни елемент бића кривичног дела. Наиме, пре Другог светског рата није постојало ниједно кривично дело у којем је један од елемената бића кривичног дела мржња. Тек након Другог светског рата доносе се први законски текстови у којима се могу наћи кривична дела са елементима мржње. Стога ће аутор у раду изложити све кривичноправне прописе у вези феномена злочина мржње како би се у крајњем случају размотрили сви правни аспекти злочина мржње зарад боље заштите посебних група грађана од вршења овог облика криминалитета насиља. Историјска анализа злочина мржње кроз призму нормативног оквира у Републици Србији треба да допринесе разумевању еволуције државне реакције на злочин мржње. Као законски текстови, који ће бити предмет посебне анализе аутора, су Закон о забрани изазивања националне, расне и верске мржње и раздора из 1945. године, Кривични законик ФНРЈ из 1951. године, Кривични закон СФРЈ из 1976. године, Новела Кривичног законика из 1990. године, Кривични законик Републике Србије из 2005. године и Новела Кривичног законика Републике Србије из 2012. године.

* Рад је реализован у оквиру пројекта бр. 179046, Министарства за просвету, науку и технолошки развој Републике Србије

Закон о забрани изазивања националне, расне и верске мржње и раздора из 1945. године

Након завршетка Другог светског рата, новоуспостављена власт желела је да обнови порушене односе између народа Краљевине Југославије, као и да заштити тековине комунистичке борбе за ослобођење земље. Један од првих законских текстова које је Народна скупштина новоуспостављене државе донела је Закон о забрани изазивања националне, расне и верске мржње и раздора¹ од 24. маја 1945. године. Доношењу овог Закона уследило је подношење Законодавном одбору Привремене Народне скупштине два предлога кратких закона – “О заштити равноправности народа и грађана Демократске федеративне Југославије (у даљем текстуДФЈ)” и „О кажњавању изазивања националне, расне или верске мржње, раздора, нетрпељивости и омаловажавања“. Ипак, након жестоке критике опозиционих посланика, а нарочито критике председника Демократске странке Милана Грола, донет је ипак јединствени законски текст.² Прве измене Закона³ уследиле су већ наредне године – 12. јула 1946. године. Иако је законски текст доста кратак – садржи само седам чланова, њиме су уведена одређена кривична дела. Занимљиво је да је ниједан од постојећих чланова Закона нема назив, већ се из саме садржине законских одредаба може закључити шта је била интенција законодавца.

Законом је инкриминисано свако ограничење грађанских права. Уједно, Законом је било предвиђено као кривично дело и свако пружање повластица и предности грађанима ФНРЈ у зависности од зависности од националне, расне или верске припадности које иде на то да се наруше уставна начела равноправности грађана и народа и братства и јединства народа Федеративне Народне Републике Југославије (члан 1). Очигледно да је овом одредбом законодавац увео принцип забране дискриминације. Чланом 2 прописано је да се под кривичним делом против националне равноправности сматра и свака агитација, пропаганда и писање, издавање, штампање и растурање списа којима се иде на то да се изазове или распали национална или расна мржња или раздор. Иако не постоји назив овог члана можемо видети да се овде ради о инкриминацији злочина мржње. Наиме, злочин мржње инкриминисан је као изазивање или распаљивање националне или расне мржње или раздора, при чему се под мржњом подразумева стварање негативних осећања према одређеним друштвеним групама, док се раздор може схватити као разједињавање јединства народа.⁴

За извршење ових кривичних дела предвиђена је казна лишења слободе од три месеца до пет година, при чему се може алтернативно изрећи казна губитка политичких права према Закону о врстама казни (члан 3). Анализом прописаног обима запређене казне лишења слободе можемо видети да је њен обим преширок, што оставља надлежним судовима да спроводе доста различиту политику

¹ „Закон о забрани изазивања националне, расне и верске мржње и раздора“, Службени лист Демократске Федеративне Југославије, 36/45.

² А. Petković, *Političke borbe za novu Jugoslaviju: od Drugog AVNOJ-a do prvog Ustava*, Beograd 1988, 115.

³ „Закон о забрани изазивања националне, расне и верске мржње и раздора“, Службени лист Федеративне Народне Републике Југославије, 56/46.

⁴ М. Павловић, *Криминолошки и кривичноправни проблеми злочина мржње: магистарска теза*, Нови Сад 2007, 165.

кажњавања извршилаца ових кривичних дела.

Наредним чланом Закона предвиђени су квалификовани облици из прва два уводна члана. Наиме, постоји неколико квалификованих облика. Први квалификовани облик постоји извршењем радње једног од кривичних дела из чланова 1 или 2 настане тежа последица, док се други квалификовани облик огледа у томе да су кривична дела извршена под особито отежавајућим околностима. Трећи квалификовани облик постоји уколико дело из члана 2 овог Закона изазове масовне нередне. У свим наведеним случајевима прописана је казна лишења слободе са принудним радом од две до петнаест година уз делимичну или потпуну конфискацију имовине и губитком политичких права, при чему се у случају позивања на убиство може изрећи и смртна казна. Теже кажњавање предвиђено је за дело које је учињено у поврату или за јавне службенике уколико дело изврши приликом вршења званичне дужности. Ипак, треба нагласити да је члан 4 измењен новелацијом из 1946. године у односу на првобитно законско решење у погледу тежих облика. Тако је за постојање квалификованих облика дела из чланова 1 и 2 било захтевано да кривична дела имају карактер масовног нереста, да изазову теже последице, да подразумевају постојање других отежавајућих околности, као и да имају за циљ поткопавање и слабљење основних националних тековина народно ослободилачке борбе. Првобитно законско решење уносило је доста недоречености, јер, на пример, суд није имао у закону одређене основних националних тековина народно ослободилачке борбе, што је могло у крајњем случају да услови угроженост принципа правне сигурности. Изменом од 1946. године законски текст је побољшан, али је тада уведено постојање тежег облика из члана 2 овог Закона у случају да оно резултира масовним нередима, што, такође, може изазвати одређене недоумице у погледу колики је број људи потребан да би скуп био масован.

Члан 5 изједначава изазивање и распиривање верске мржње са изазивањем и распиривањем националне и расне мржње. Елементи бића кривичног дела изазивања и распиривање верске мржње огледају се у нападу припадника једне вероисповести на неку другу вероисповест или у изазивању непријатељског супротстављања припадника једне према припадницима друге вероисповести на верској основи. Ово кривично дело, према слову Закона (став 2 члан 5), не постоји уколико постоји научна критика религије уопште, као и критика неисправног рада верских представника и црквених службеника. Оваква законска одредба, а знајући да је један од основа комунистичког уређења друштва атеизација, служи искључиво за обрачунавање државе са представницима различитих цркава. Иста аналогија се односи и на научна дела у којима се религија критикује без обзира на то што у конкретном делу је могуће да буду изношени екстремистички ставови.

Наредни члан Закона односи се на регулисање надлежности, те је срески суд надлежан за суђење у првом степену, док ће у случају да се за конкретно кривично дело може изрећи смртна казна, надлежан у првом степену биће окружни суд. Последњи члан Закона регулише вацатио легис који износи уобичајених осам дана од дана публикавања Закона у Службеном листу Федеративне Народне Републике Југославије.

Кривични законик ФНРЈ из 1951. године

Народна скупштина Федеративне Народне Републике Југославије је 27. фебруара 1951. године донела Кривични законик⁵ који представља први законски текст у послератној Југославији којим се на јединствен и целовит начин регулишу кривична дела. Доношењем Кривичног законика престао је да важи Закон о забрани изазивања националне, расне и верске мржње и раздора, што не значи да су кривична дела регулисана овим Законом декриминализована, већ да су постала саставни део Кривичног законика на тај начин да је једна читава глава посвећена инкриминацији кривичних дела против народа и државе (глава X). Инкриминација кривичног дела изазивање националне, расне или верске нетрпељивости, мржње или раздора у првој глави посебног дела Кривичног законика доводи до закључка да је законодавац давао велики значај заштити припадника различитих друштвених група. Уједно, битно је напоменути да су кривична дела против народа и државе (глава X) прописана пре кривичних дела против живота и тела (глава XII) у посебном делу Законика, што нам указује на жељу законодавца да нагласи потребу за већом заштитом најважнијих вредности народа и државе у односу на тело и живот појединца. Другим речима, на овај начин се можеу уочити тежња законодавца да заштити права сваког појединца у односу на заштиту постојећег друштвено-политичког уређења.

Кривично дело изазивање националне, расне или верске нетрпељивости, мржње или раздора је инкриминисано у члану 119 КЗ, при чему можемо разликовати један основни, квалификовани и привилеговани облик овог кривичног дела. Основни облик овог кривичног дела састоји се од изазивања или распаљивања националне, расне или верске мржње или раздора пропагандом или на други начин казниће се строгим затвором до петнаест година. Новелацијом Кривичног законика из 1959. године смањења је прописана казна строгог затвора са петнаест на дванаест година.

У коментару Кривичног законика од стране Јанка Таховића наведено је да изазивање значи стварање стања које претходно није постојало, а како се радња овог кривичног дела односи на мржњу или раздор, произилази да се стварање стања огледа у креирање мржње или раздора. Из етимологије глагола распиљивање долазимо до закључка да је неопходно постојање већ стања мржње или раздора како би се оне деловањем извршиоца кривичног дела само појачале.⁶ Као основе мржње законодавац је навео националност, расну припадност, као и религијска уверења.

Квалификовани облик овог кривичног дела огледа се најпре у томе да се дело врши на систематски начин, што нам указује на постојање разрађеног плана како би се изазвале законом прописане последице. Наредни квалификовани облик састоји се извршењу кривичног дела искоришћавањем положаја или знања. Уколико је услед дела дошло до нереди, вршења насиља и других тешких последица сматра се да је извршено следећи облик квалификованог дела. За све квалификоване облике кривичног дела изазивање националне, расне или верске нетрпељивости, мржње или раздора запрећен је строги затвор. Оно што руши

⁵ „Кривични законик“, Службени лист ФНРЈ, 13/51, 19/51, 30/59, 16/65, 20/69, 6/73, 11/73.

⁶ Ј. Таховић, Коментар Кривичног законика, Београд 1956, 322.

принцип правне сигурности је да законодавац није предвидео посебни минимум и максимум овако прописане кривичне санкције, те се стога применују правила о општем обиму казне строгог затвора из члана 28 КЗ – не може бити краћа од шест месеци ни дужа од двадесет година. Овакво законске решење неминовно даје могућност надлежним судовима да стварају потпуно различиту политику кажњавања извршилаца кривичних дела, јер произилази да један суд може изрећи казну затвора блиску минималној висини прописаном чланом 28 КЗ, док други суд за исто кривично дело може изрећи казну строгог затвора која је неколико пута већа од казне изречене од стране првог суда, поштујући при томе сва законска решења.

Привилеговани облик овог кривичног дела прописан је у ставу 3 члана 119. Наиме, радња кривичног дела може се извршити вређањем или на други начин при чему се последица једног оваквог понашања отелотворује у националне, расне или верске нетрпељивости. Пажљивом анализом основног облика и привилегованог облика кривичног дела зазивање националне, расне или верске нетрпељивости, мржње или раздора можемо уочити разлике не само у погледу радње извршења, већ и у погледу последица. Док се код основног облика овог кривичног дела радња огледа у вршењу пропаганде или на неки други начин, код привилегованог облика радња извршења кривичног дела односи се на вређање или на неки други начин. Разлика се огледа и код последица извршених кривичних дела. Тако је код привилегованог облика предвиђено да се као последица јавља национална, расне или верска нетрпељивост, при чему се код основног облика као последице јавља мржња или раздор, што су несумњиво теже последице. Оваквом компарацијом желили смо да истакнемо разлику у погледу начина извршења и изазваних последица ових кривичних дела, те у њиховој друштвеној опасности. За привилеговани облик прописана је казна затвора до две године. Као што смо раније већ споменули 1959. године законодавац је извршио новелацију којом је изменио ово кривично дело у погледу висине прописане казне. За привилеговани облик након измене КЗ није више била прописана казна затвора до две године, већ до општег законског максимума – казна затвора од 5 година (члан 30 КЗ).

Кривични закон СФРЈ из 1976. године

Доношењем новог Устава СФРЈ⁷ из 1974. године утврђена је у члану 281 став 1 тачка 12 надлежност федерацију у области материјалног кривичног права. Наиме, овим чланом Устава прописано је да Федерација преко савезних органа уређује општи део кривичног права, али и одређене групе кривичних дела, као што су кривична дела против социјалистичког самоуправног друштвеног уређења и безбедности земље. На основу Устава донет је 1976. године нови Кривични закон Социјалистичке Федеративне Републике Југославије⁸ у којем је у члану 134 инкриминисано кривично дело изазивање националне, расне и верске мржње, раздора или нетрпељивости у оквиру, као што смо већ споменули, главе XV под називом кривична дела против социјалистичког самоуправног друштвеног уређења и безбедности СФРЈ.

⁷ „Устав Савезне Федеративне Републике Југославије“, Службени лист СФРЈ, 9/74.

⁸ „Кривични закон“, Службени лист СФРЈ, 44/76, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 45/90, 49/90; Службени лист Савезне Републике Југославије, 35/92, 16/93, 37/93, 24/94, 61/96; Службени гласник Републике Србије 39/93, 67/03.

Кривично дело изазивање националне, расне и верске мржње, раздора или нетрпељивости инкриминисано је у основном, привилегованом и квалификованом облику. У основном облику кривичног дела не постоји никаква разлику у погледу елемената бића кривичног дела у односу на претходно решење из Кривичног законика из 1951. године (став 1 члан 134). Једина разлика огледа се у прописаној казни. Наиме, док је по решењу из 1951. године била првобитно прописана казна строгог затвора у износу од 15 година, а каснијом новелацијом кривичног законодавства из 1959. године смањења је казна строгог затвора на 12 година, док се по Кривичном закону из 1976. године може изрећи не само блажа врста казне лишења слободe – казна затвора, већ и казна која је прописана у краћем трајању од једне до десет година.

Као и код основног облика овог кривичног дела и код привилегованог облика не постоји разлика у погледу бића кривичног дела у односу на претходно законско решење (став 2 члан 134). Једина разлика се види у погледу запрећене казне. Тако је према решењу из 1951. године била првобитно прописана казна затвора од две године, односно до пет година изменом из 1959. године, докле је према Кривичном закону из 1976. године предвиђена казна затвора од три месеца до три године.

Квалификовани облика кривичног дела изазивање националне, расне и верске мржње, раздора или нетрпељивости претрпео је одређене измене (став 3 члан 134). Поред тога што је могуће квалификовани облик извршити на исти начин као и према законском решењу из 1951. године – систематски, искоришћавањем положаја или овлашћења, квалификовани облик се отелотворује и на основни и на привилеговани облик. Другим речима, квалификовани облик постоји када се основни и привилеговани облик врши систематски, искоришћавањем положаја или овлашћења (према ранијем законском решењу звања). Уједно, квалификовани облик постоји када дође извршењем основног или привилегованог облика до нереди, насиља или других тешких последица, што је истоветно претходном законском решењу. Ипак, Кривични закон из 1976. године донео је једну новину код квалификованог облика која се огледа у томе да је основни и привилеговани облик овог кривичног дела учињен у групи, при чему се под групом подразумева, како су то навели Франо Бачић и остали аутори коментара Кривичног закона, свако удруживање више од два лица.⁹ Прописана казна за квалификовани облик износи најмање једну годину затвора у случају да је основни облик извршен на начин прописан у ставу 3 овог члана, док је у случају да је дело из става 2 извршено на начин прописан ставом 3 овог члана предвиђена казна затвора од шест месеци до пет година. Новина у погледу кажњавања огледа се у томе да, према члану 140 КЗ, може се за све облике овог кривичног дела изрећи и казна конфискација имовине.

Законодавац је, желећи да што више заштити народе и народности у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији, прописао да ће се казнити затвором од најмање једне године свако ко извршиоца, између осталог, кривичног дела изазивање националне, расне и верске мржње, раздора или нетрпељивости крије, даје му склониште, храну, материјал, новац или друга средства, служи му за одржавање везе, предузима радње управљење на ометање откривања и хватања

⁹ Ф. Бачић и др, Коментар Кривичног закона Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, Београд 1978, 472.

учиниоца или му на други начин пружа помоћ (став 1 члан 137). Уједно, како је законодавац прописао само минимум казне затвора, а полазећи од решења из члана 24 КЗ да се помагач може казнити истом казном као да је кривично дело он сам учинио, а може се и блаже казнити, у истом члану 137 али у ставу 2 предвиђено је да се помагач не може казнити казном која је тежа ни по врсти ни по висини од казне прописане за кривично дело у погледу кога је пружена помоћ. Остаје нејасно зашто је законодавац имао потребу да посебно пропише кажњавање за помагача за, између осталог, ово кривично дело, јер су се могла применити општа решења предвиђена чланом 24 КЗ која се односе на помагање. Разлог једног оваквог решења треба тражити у интенцији законодавца да покаже већи степен кривичноправне заштите народа и народности у погледу изазивања националне, расне и верске мржње, раздора или нетрпељивости прописивањем посебних одредаба о кажњавању помагача извршиоцу овог кривичног дела.

Законодавац је увео ново кривично дело под називом расна и друга дискриминација (члан 154) у глави ХВИ Кривична дела против човечности и међународног права. До ове инкриминације дошло је као последица ратификације Конвенције за уклањање свих облика расне дискриминације која је донета 1966. године од стране Генералне скупштине Уједињених Нација, а наша држава ратификовала већ наредне године.¹⁰ Уједно, до инкриминације расне и друге дискриминације дошло је и због ратификације Конвенције о сузбијању и кажњавању злочина апертхејда која је донета на Генералној скупштини УН 1973. године. Наша држава је ову Конвенцију ратификовала¹¹ 1975. године.¹² Законодавац је у ставу 1 члана 154 инкриминисао дискриминацију на основу расе, боје коже, националности или етничког порекла, при чему је предвиђена казна затвора од шест месеци до пет година. Анализом основа дискриминације можемо видети да иако је српски законодавац прописао све облике дискриминације предвиђене поменутиим међународним документима, у пракси се моги наћи још неки други основи за дискриминацију, те је имало основа предвидети да се дискриминација можевршити и због неких других основа. Уједно, анализом основа дискриминације можемо уочити да је законодавац код навођења основа дискриминације употребио синониме, јер се раса и боја коже односе на исто, те није било потребе навођења и једној и другог. Иако у блиској вези са злочином мржње, дискриминација као кривично дело не може се изједначавати са овим обликом криминалитета насиља, због тога што је злочин мржње знатно шири у односу на дискриминацију. Наиме, сви злочини мржње представљају дискриминацију, док није свака дискриминација злочин мржње, јер је могуће да се дискриминација односи на расне вицеце, неслане шале и друго.

У другом ставу истог члана прописана је забрана прогањања организације или појединца због њиховог залагања за равноправност људи, за шта је предвиђена казна затвора од шест месеци до пет година. Пажљивом анализом овог члана можемо закључити да је законодавац желећи да ојача кривичноправну борбу против дискриминације несмотрено увео криминалитет прогањања лица или организација која се баве заштитом од дискриминације. Уколико прихватимо ову

¹⁰ Службени лист СФРЈ – додатак међународни уговори, 6/67.

¹¹ Службени лист СФРЈ, 14/75.

¹² Š. Vuković i O. Cvijović, *prir.*, *Krivični zakon Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije: sa objašnjenjima*, Beograd 1976, 74.

критику законског решења долазимо до закључка да је назив овог члана КЗ (члан 154 – расна и друга дискриминација) неадекватна, због тога што су инкриминисана и други облици криминалитета насиља – криминалитет прогањања, при чему је законодавац инкриминисао само један од могућих облика прогањања. Поред овог схватања, могуће је истаћи и став да се ставу 2 члана 154 предвиђе посебан облик злочина мржње. Наиме, као основни разлог заузимања, између осталог и једног оваквог становишта јесте чињеница да се овде ради о прогањању лица која се залажу за равноправност људи, а до њиховог прогањања долази због мржње која се отелотворује према одређеној групи људи, при чему је мржња према датој групи људи толико јака да се она испољава према особи која се залаже за равноправност ове групе људи. Уједно, треба нагласити да је могуће да лице која је жртва прогањања не буде припадник дате групе према којој постоји мржња извршиоца овог кривичног дела, али да због његове борбе за равноправност и блискости са датом групом људи да за извршиоца постоји знак једнакости између жртве прогањања и дате групе појединаца.¹³ Ипак, као критику једном оваквом ставу можемо навести чињеницу да извршилац овде никога не дискриминише, већ да прогања одређено лице због његове борбе за равноправност, те смо става да се овде ипак ради о једном несмотреном увођену једног специфичног облика криминалитета прогањања у кривична дела којим се штити једнакост грађана.

Законодавац у 3. ставу члана 154 инкриминише ширење идеја о супериорности једне расе над другом, пропигирање расне мржње, као и подстицање на расну мржњу, при чему је прописана казна затвора од три месеца до три године. Ово кривично дело представља еклактан пример злочина мржње, јер се овде ради о тзв. расистичкој пропаганди.¹⁴ Овде се поставља један проблем приликом анализе кривичног дела из става 1 члана 154 и кривичног дела из става 3 истог члана. Наиме, док је основ за извршење кривичног дела из става 1 раса, боја коже, националност или етничко порекло, дотле је основ за извршење кривичног дела прописаном ставом 3 члана 154 само раса. Са разлогом се поставља питање шта би било када би него пропигирао не расну мржњу, већ мржњу на основу националног порекла. Да ли би онда постојало кривично дело из става 3 члана 154? Одговор би био не, јер по слову закона ове одредбе видимо да нема места једном оваквом тумачењу.

Током 1990. године донет је Закон о изменама и допунама Кривичног закона СФРЈ, чиме су учињење знате измене у погледу кривичног дела из члана 134 изазивање националне, расне и верске мржње, раздора или нетрпељивости, при чему том приликом нису учињење никакве измене кривичног дела расна и друга дискриминација из члана 154. И даље постоје три облика кривичног дела из члана 134. Код првог облика кривичног дела изазивање националне, расне и верске мржње, раздора или нетрпељивости не наводе се пропаганда или неки други начин његовог извршења, већ је новелацијом КЗ прописано да се национална, расна или верска мржња, раздор и нетрпељивост могу извршити на било који начин. Иако је и код претходног решења било прописано да се кривично дело може извршити, поред употребе пропаганде, на било који начин, новим номотехничким решењем законодавац је прецизније уредио елементе бића овог кривичног дела. Друга

¹³ М. Павловић, н. д., 170.

¹⁴ З. Стојановић, Коментар Кривичног закона Савезне Републике Југославије, Београд 1999, 185.

измена се огледа у томе да више не постоји привилеговани облик овог кривичног дела, која је према законском решењу из 1976. године била прописана у ставу 2 члана 134, већ је изменама из 1990. године привилеговани облик овог кривичног дела ушао у основни облик, јер је могуће као последицу радње извршења изазвати не само мржњу и раздор, већ и нетрпељивост. Наредна измена код овог облика односи се на смањење запрећене казне затвора. Наиме, за разлику од претходног решења када је била прописана казна затвора од једне до десет година живота, по новелацији из 1990. године дошло је до смањивања запрећене казне затвора од једне до пет година. Наредном новелацијом КЗ из 1993. године¹⁵ дошло је до употребе нових термина у одређену бића кривичног дела, како би се у самог тексту КЗ испратиле промене настале у друштвеном и државном уређењу. Тако је термин народност замењена термином национална мањина, док је, због распада државе, акроним СФРЈ замењен акронимом СРЈ.

У ставу 2 истог члана прописан је тежи облик из става 1, при чему је потребно нагласити да до новелације кривичног законодавства из 1990. године оваква инкриминације није постојала. Тако се, према слову закона, изазивање или распаљивање националне, расне или верске мржње, раздора или нетрпељивости међу народима може извршити принудом, злостављањем, угрожавањем сигурности, излагањем порузи националних, етничких или верских симбола, оштећењем туђих ствари, скрнављењем споменика, спомен-обележја или гробова. Анализом бића квалификованог облика овог кривичног дела можемо уочити да је законодавац унео у нову инкриминацију већ постојећа кривична дела, чиме је законодавац тежио набрању најчешћих могућности извршења квалификованог облика. Са правом се поставља питање да ли ће постојати квалификовани облик овог кривичног дела ако се оно изврши на неки другачији начин од законом побројаних начина, као што је на пример клевета. За квалификовани облик прописана је казна затвора од једне до осам година затвора.

Законодавац је у ставу 3 члана 134 предвидео постојање квалификованих облика дела из става 1 и 2 овог члана, при чему се оно може учинити злоупотребом положаја или овлашћења, што представља један начин њиховог извршења, као и у случају да услед тих дела из става 1 и 2 дође до нереди, насиља или других тешких последица за заједнички живот народа и националних мањина које живе у СРЈ. У случају на неко изврши кривично дело из става 1 на начин прописан у ставу 3 казниће се затвором од једне до осам година, док у случају извршења дела из става 2 на начин прописан у ставу предвиђена је казна затвора од једне до десет година.

Позитивноправни оквир злочина мржње у Србији

Велика реформа кривичног законодавства уследила је током 2005. године када је, између осталог, донет нови Кривични законик.¹⁶ Наиме, и у новом кривичном законодавству остала су инкриминисана истоветна кривична дела код којих је мржње саставни елемент бића кривичних дела - дела изазивања националне, расне и верске мржње и нетрпељивости (члан 317) у оквиру главе

¹⁵ „Закон о изменама и допунама Кривичног закона“, Службени лист СРЈ, 37/93.

¹⁶ „Кривични законик“, Сл. гласник РС, 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014.

XXVIII под називом Кривична дела против уставног уређења и безбедности, као и расне и друге дискриминације (члан 387) у оквиру главе XXXIV под називом Кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом. Упоредивањем нових решења у вези наведених кривичних дела са инкриминацијама из Кривичног закона из 1976. године можемо да уочимо одређене промене. Тако су, на пример, код кривичног дела из става 1 члана 317 извршене две измене од којих је једна лингвистичке природе, а друга измена је суштинска. Прва измена се огледа у томе да је глагол распаљивање, као радња извршења кривичног дела, замењена глаголом распиривање. Друга измена се отелотворује у томе да раздор као последица извршења кривичног дела више не постоји у законском решењу из 2005. године. Иако се на први поглед може учинити да се у овом случају ради о козметичкој коректури кривичног дела, пажљивом анализом може се доћи до закључка да је измена далеко дубља. Појам раздора је такав да претходно подразумева постојање јединства народа, те спровођење активности ка разбијању таквог јединства. Како је у нашем друштву дошло до суштинских промене током деведесетих и почетком двехиљадитих неминовно је дошло до тога да се братство и јединство као врховна вредност, коју треба штитити, напусти и да се извршење овог кривичног дела сматра нападом на уставно уређење и безбедност.¹⁷ Код кривичних дела из става 2 и 3 члана 317 нису учињене никакве измене, осим у погледу забрањене казне затвора.

Код кривичног дела расна и друга дискриминације из члана 387 према решењу из 2005. године у погледу претходног важећег кривичног законодавства из 1976. године. Међутим, Законом о изменама и допунама Кривичног законика из 2009. године извршене су одређене измене којима се појачава кривичноправна заштита од расне и друге дискриминације. Наиме, док према решењу из 2005. године као основ дискриминације није била наведена верска припадност, дотле је изменама из 2009. године овакво решење усвојено. Уједно, треба нагласити да је и код новог кривичног законодавства остала инкриминација о прогањању организација или појединаца због њиховог залагања за равноправност људи (став 2), чију смо критику већ образложили код разматрања претходно важећег кривичног законодавства. Трећи став истог члана истоветан је претходно важећем законском решењу из 1976. године о забрани ширења идеје о супериорности једне расе над другом или пропагирања расне мржње или подстицања на расну дискриминацију. Такође, истоветна критика се може упутити оваквом решењу као и претходној инкриминацији из 1976. године. Изменама закона из 2009. године инкриминисана су још два облика овог кривичног дела, тиме што су додата још два става (ставови 4 и 5). Наиме, став 4 односи се на ширење или на други начин чињењем јавно доступним текстове, слике или свако друго представљање идеја или теорија које заговарају или подстрекавају мржњу, дискриминацију или насиље против било којег лица или групе лица, заснованих на раси, боје коже, верској припадности, националности, етничком пореклу или неком другом личном својству, при чему је прописана казна затвора од три месеца до три године. На овај начин учињен је додатни напор законодавца како би се пружила кривичноправна заштита угроженим групама од мржње, дискриминација и насиља која се јавно шири или на други начин чини јавно доступним. Последњи став овог члана односи се на забрану

¹⁷ М. Павловић, н. д., 173-174.

јавне претње да ће се против лица или групе лица, због припадности одређеној раси, боје коже, вери, националности, етничком пореклу или због неког другог личног својства, извршити кривично дело за које је запређена казна затвора већа од четири године. Са разлогом се поставља питање зашто постоји ограничене у погледу висине запређене казна за кривично дело којим се прети појединцу или групи појединаца. Другим речима, ово кривично дело не постоји уколико се неком прети, на пример, за наношење лаких телесних повреда.

Новелацијом Кривичног законика из 2012. године додат је члан 54а којим је прописана посебна околност за одмеравање казне за кривично дело учињено из мржње. Наиме, у поменутом члану предвиђено је да ако је кривично дело учињено из мржње због припадности раси и вероисповести, националне или етничке припадности, пола, сексуалне оријентације или родног идентитета другог лица, ту околност суд ће ценити као отежавајућу околност, осим ако она није прописана као обележје кривичног дела. На овај начин проширен је дијапазон кривичних дела код којих је мржња, поред кривичних дела изазивања националне, расне и верске мржње и нетрпељивости и расне и друге дискриминације, мотив извршења кривичних дела, чиме је појачана државна репресија против извршења злочина мржње.

Пажљивом анализом законског текста можемо уочити да су у члану 54 КЗ прописана општа правила о одмеравању казне, при чему је наглашено да ће се приликом одмеравања казне узети у обзир и побуда извршеног кривичног дела. На тај начин би се могла узети приликом одмеравања казне и мржња као побуда криминалног понашања. Ипак, законодавац је био става да посебним прописивањем мржње као отежавајућа околности подићи на виши ниво кривичноправна заштита у односу на поједине посебно рањиве друштвене групе чији су припадници виктимизирани услед различитих кривичних дела која се врше из мржње због припадности тим друштвеним групама.¹⁸ Уједно, треба нагласити да законодавац није требао да се руководи таксативним набрајањем основа за постојање мржње, при чему није довољно детаљно навео њене основе мржње. Наиме, оправдано се поставља питање да ли би се могла применити ова одредба уколико је мржња управљена према лицима са одређеним психичким или физичким недостацима. Језичким тумачењем одреде 54а КЗ долазимо до закључка да нема места примени тежег кажњавања уколико је кривично дело учињено из мржње према особама са хендикепом. Ипак, и у оваквим случајевима је могуће, без промене одредбе 54а КЗ, појачати кривичноправну заштиту, у конкретном примеру, лица са хендикепом применом одредби о општим правилима о одмеравању казне.

Ради превазилажења овог недостатка законодавац треба да, поред навођења конкретних карактеристика које су заштићене законом, остави као могућност да се и неке друге карактеристике јаве као основ за квалификовање одређеног дела на тај начин да се изрекне тежа казна. Друга опција јесте да законодавац прошири основе мржње као што је то урадио приликом одређења појмова у члану 2 Закона забрани дискриминације.¹⁹

¹⁸ Ј. Миладиновић, „Процесуирање злочина из мржње: мржња као обавезна отежавајућа околност“, Билтен судске праксе, 33, Ниш 2015, 37.

¹⁹ „Закон о забрани дискриминације“, Сл. гласник РС, 22/2009.

Закључак

Сазнавања начина нормативне реакције држава широм света на злочин мржње треба да омогући упознавање различитих начина инкриминације злочина мржње. Наиме, бројне државе су током прошлога века увеле у своја законодавства инкриминацију злочина мржње као посебног кривичног дела или као обавезне отежавајуће околности прописане у општем делу кривичног закона или само код појединих кривичних дела. Уједно, забележана је чињеница да су се држава одлучиле да реагују на злочин мржње као криминолошку појаву тек шездесетих и седамдесетих година прошлога века, иако је овај феномен присутан још из античког периода.

Република Србија је испратила такав тренд тек 2012. године када је увела мотив мржње као обавезну отежавајућу околност. На овај начин Република Србија сврстала се у ред земаља које на посебан начин препознају мржњу у реакцији држава на криминалитет, иако јој законска уређеност одмеравање казна омогућава да се мржња узме као околност. На тај начин Република Србија је упала у замку претераног регулисања свих могућих ситуација код извршених кривичних дела, без обзира што је мржње могла, према постојећим законским решењима, да се узме приликом одмеравања казне. Поред тога законодавац је пропустио да одреди све основе за постојање мржње. Наиме, лица са одређеним хендикепом немају адекватну заштиту, као што смо већ навели, сходно оваквом начину регулисања мржње као обавезне отежавајуће околности. Још већи проблем се јавља уколико судије приликом одмеравања казне не узимају у обзир постојање евентуалне мржње као отежавајуће околности, те не тај начин не примењују ову одредну Кривичног законика. Стога се намеће закључак да је, поред законског регулисања мржње као мотива вршења кривичних дела, неопходно радити на едукацији судија да примењују ову одредбу.

Библиографија

- Petković, Aleksandar. *Političke borbe za novu Jugoslaviju: od Drugog AVNOJ-a do prvog Ustava*. Beograd 1988.
- Vuković Špiro, i Obrad Cvijović, prir. *Krivični zakon Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije: sa objašnjenjima*. Beograd 1976.
- Бачић, Фрањо, Љ. Бавцон, М. Ђорђевић, Б. Краус, Љ. Лазаревић, М. Лутовац, Н. Срзентић и А. Стајић. *Коментар Кривичног закона Социјалистичке Федеративне Републике Југославије*. Београд 1978.
- Миладиновић, Ј. „Процесуирање злочина из мржње: мржња као обавезна отежавајућа околност“. *Билтен судске праксе*, 33, Ниш 2015.
- Павловић, Милена. *Криминолошки и кривичноправни проблеми злочина мржње: магистарска теза*. Нови Сад 2007.
- Службени гласник РС, 39/93, 67/03, 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 22/2009, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014.
- Службени лист ДФЈ, 36/45.
- Службени лист СРЈ, 37/93, 35/92, 16/93, 37/93, 24/94, 61/96.
- Службени лист СФРЈ, 6/67, 9/74, 14/75, 44/76, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 45/90, 49/90.
- Службени лист ФНРЈ, 56/46, 13/51, 19/51, 30/59, 16/65, 20/69, 6/73, 11/73.
- Стојановић, Зоран. *Коментар Кривичног закона Савезне Републике Југославије*. Београд 1999.
- Таховић, Јанко. *Коментар Кривичног законика*. Београд 1957.